

“Vrede, vrede maar het is geen vrede” – Die hartenkreet komt een aantal keren voor bij Jeremia. Ik vond hem intrigerend, juist omdat Jeremia er zo mee wegliep. Jeremia – profeet in de stad die zijn profeten doodde als hun boodschap de machtshebbers niet beviel - machthebbers die Jeremia herhaalde malen gevangenzetten en martelden. Wat wilde hij ermee zeggen? En heeft dat ons nog wat te zeggen?

Eeuwenlang al lag het koninkrijkje Juda in het oorlogstheater, soms in de frontlijn, van de strijd om de macht tussen Egypte en de rijken rond Eufraat en Tigris: Assyrië, Babylon, Perzië. In 1450 voor Chr. stond farao Thoetmosis in Karkemish in het huidige Turkije. In 662 onderwierpen de Assyriërs Egypte. Kleine staatjes, zoals Israël en Juda, proberen het hoofd boven water te houden en werden soms opgeslokt of vernietigd. Dat was het noordelijke Israël al overkomen door toedoen van de Assyriërs. Juda deed het uiterste om dat lot af te weren; het werd een vazalstaatje van Assyrië. In 725 werd Hizkia koning van Juda. Hij streefde naar onafhankelijkheid met hulp van Egypte. Hizkia's kleinzoon, Josia, slaagde daarin.

Josia leidde ook een religieuze hervormingsbeweging op basis van de rond 622 herontdekte wet van Mozes. De weergave daarvan in Deuteronomium loopt uit op Mozes' oproep namens Jahwe:

“ Wanneer je je houdt aan de geboden van
de Ene, je God, ... door te wandelen in zijn wegen, ...
leven zul je dan en talrijk worden, ...
Maar als je ... je laat meeslepen en buigt voor ándere goden...
dan zeg ik U ...dat ge ... teloor zult gaan”.

Ten tijde van de Hebreeuwse rijkjes was dergelijke afvalligheid schering en inslag. Dat bleef zo, ook na Josia's hervormingen. De in Deuteronomium gegeven duiding van het Verbond met Jahwe was bepaald geen wereldvreemde boodschap – teloorgang van volken was een realiteit, en bepaald geen zachtzinnige. Jeremia lijkt zich hiermee sterk verbonden te hebben gevoeld. Het leidde tot krachtige profetische uitspraken. Maar kunnen wij nog wat met dat gods- en wereldbeeld?

Ondertussen, in de boze buitenwereld, kwam Babylonië op en verving Assyrië. In de Volkerenslag bij Megiddo, won Egypte. Josia sneuvelde daar. Later, bij Karkemish, werd Egypte verslagen. Juda werd een Babylonische vazalstaat. Een periode van politieke intriges en wisselende loyaliteiten brak aan. Jeremia over Juda: “Wat, verander jij je koers weer eens? Ook met Egypte zul jij voor schut staan, zoals je voor schut stond met Assyrië”. Jeremia schets Jahwe, de Ene, als de bron van levend water, terwijl Juda zijn dorst lest uit Nijl of Eufraat. Dorst lessen, water, levend water, het zijn beelden die in landen aan de rand van woestijnen staan voor heil, welzijn, toekomst. In Botswana –waar mijn gezin ooit woonde - wordt bij openbare gebeurtenissen “Pula!” geroepen. Dat betekent zowel regen als geluk of heil, als rijkdom. De nationale munt heet ook “pula”. In de taal van dat land zou “geld maakt niet gelukkig” zoiets worden als: Pula is geen Pula. He! Opeens zijn we bij Jeremia's hartekreet. Het goede, het goede, maar het is niet goed – vrede, vrede maar er is geen vrede.

Jeremia was een zeer kritische profeet. Hij laat God zich er voor de zoveelste keer over beklagen: “dat ze mij hebben verlaten, en andere goden bewieroken”, en dat het ‘binnen Jeruzalem ... een en al verdrukking [is]’, waaraan zelfs door de priesterkaste werd meegedaan. Dat kwaad zou niet zonder gevolgen blijven. Jahwe zou ontrouw en onrecht straffen, via zijn “knecht Nebukadnezar” en de herhaalde invallen door en in opdracht van Nebukadnezar. Jeremia hoorde het in zijn Keulen al donderen, de zwaarden al kletteren: “Van Dan uit is het te horen, het snuiven van de paarden; van het hinniken van de hengsten heeft heel het land gebeefd.” De establishment rommelde met Egypte. Jeremia zag daar letterlijk en figuurlijk geen heil in. Nebukadnezar neemt tenslotte Jeruzalem in (597) en deporteert de elite. Bij de inname van Jeruzalem wordt Jeremia op bevel van Nebukadnezar zelf bevrijd uit gevangenschap. In 539 zal de Perzische koning Cyrus Babylon veroveren en de Joodse Ballingschap beëindigen. Jeremia, dan allang dood, had deze ballingschap voorspeld, en ook haar duur: 70 jaar. Het lied dat wij in de Ekklesia nog vaak zingen: Als God ons thuisbrengt... is bijna letterlijk terug te vinden ergens in Jeremia.

De kern van zijn boodschap was dat Juda in zijn buitenlandbeleid op verkeerde paarden wedde. Op allianties en strategieën die vrede beoogden, maar – zegt hij – niet tot vrede zullen leiden. Was dat alleen een politieke inschatting? Zoiets als: met leeuwen is het slecht kersen eten – maar met krokodillen ook? Nou, nee. Jeremia gaat een steek dieper. Juda liep het gevaar van vermorzeling wegens ontrouw aan Jahwe. Dat had met al dan niet verkeerde allianties op zich weinig te maken. Kunnen wij dat ook nog zo zien? Dat is de vraag. Maar ondertussen intrigeert die diagnose van Jeremia.

Vrede, vrede maar er is geen vrede. Jeremia maakt van deze formule ook gebruik in niet-politieke situaties, bijvoorbeeld als hij een droogte moet duiden. Jullie leven in een schijnwerkelijkheid; je verkijkt je. Jeremia analyseert: “De profeten zeggen tot het volk: ge zult geen zwaard zien en hongersnood zal u niet overkomen... Maar de Ene zei tot mij: het is gelogen ... ik heb hen niet gezonden ...; een leugenvisioen, een afgodsorakel en bedrog van eigen hart, dat is wat zij profeteren!”. Een leugenvisioen, zinsbegoocheling, een Fata Morgana, zogezegd: een luchtspiegeling, genoemd naar Morgan le Fay (fata is Italiaans voor fee), de halfzuster van Koning Arthur, die goed kon toveren en misleiden. Vrij vertaald: een “morgaantje”, een onbetrouwbare oase – water dat er helemaal niet is. Schijn, valse zekerheid. Aangeprate veiligheid. Het leidt niet tot welvaart, want staat en volk van Juda wandelen niet op de weg van de Ene. Vrede, maar het is helemaal geen vrede.

Jeremia zelf spreekt niet van schijnoases, maar van een leugenbeek. Je denkt dat daar water te vinden is, maar de beek staat droog. Hij gebruikt dat beeld in een Job-achtig twistgesprek met God, die hem, vindt hij, in de steek laat. Jahwe is een leugenbeek die zijn beloftes niet nakomt. God antwoordt - droog: “doe jij nou maar wat ik je gezegd heb. Als puntje bij paaltje komt, help ik je wel – dan zal ik er zijn.” Niet piepen, maar poetsen. Je ding doen. Je zult zien wat een water er dan opborrelt. Die ruzie met God doet denken aan de profeet Jona, die de Assyriërs moest aanzeggen dat vanwege hun zonden God hun stad Nineve zou verwoesten. Jona brengt die boodschap, en gaat op een berg op die verwoesting zitten te wachten – dat wilde hij weleens zien! Maar die verwoesting komt niet. De Assyriërs bekeerden zich en God vergaf hen – wat Jona woest maakte. Volgens Jeremia kan zo’n bekering het lot van een volk wel keren. De OT-profeten in die periode – Jeremia inbegrepen – bouwden voort op de openbaring dat alleen de weg van de Thora, het wandelen in de weg van de Ene, duurzame vrede garandeert. Opportunistische politiek niet.

Of wij dat die profeten nu nog zo zouden nazeggen? Wel natuurlijk dat politiek misleid kan zijn – op fake facts berust, of op fake visions - morgaantjes. Maar of het profetische recept (houd je aan de Thora en alles sal reg kom) nog steeds aanslaat? Ik denk van niet. De omgekeerde variant die je in Jeremia vindt, kun je verwoorden als: God straft – zij het niet altijd onmiddellijk? God zou dan ingrijpen met rampen als een volk andere goden naloopt en moreel verslapt. Droogtes, invasies, ga zo maar door. En als je dan een ramp ziet, dan.... Ja: wat dan? Werden in 1953 nou uitgerekend die brave Zeeuwen voor hun zonden gestraft met de Watersnood? Er stortte pas een flat in, in Mumbai. Waren de Indiërs daar slechter dan die in Delhi? In Siloam stortte een toren in, met 18 doden. Dat laatste gebeurde 2000 jaar geleden. Jezus vond het onzin om te denken dat dit een straf was voor de zonden van die mensen. In taal van vandaag: zo iets kon ons allemaal overkomen. In STER-termen: vroomheid biedt geen garanties. Die visie van Deuteronomium en Jeremia – is dat niet zelf een fata morgana?

In het stukje Lucas dat we lazen riep Jezus op tot goed om je heen kijken, de tekenen van de tijd duidend. Wat zag hij zelf? Volgens de evangelist Marcus, was Jezus' boodschap: "Het Koninkrijk Gods is nabijgekomen; geloof die boodschap en bekeer je". Dat koninkrijk was heel wat anders dan de Pax Romana van toen – afgedwongen door een alomtegenwoordig Romeins leger. Vrede, vrede, maar het is geen vrede. Jezus zou het zo kunnen hebben gezegd. Voor het leven tot de komst van dat rijk bood Jezus een leefwijze, een weg, samengevat in de Bergrede – de pendant van de "weg van de Ene" in Deuteronomium. De Bergrede is zeer radicaal. Albert Schweitzer zag er een overgangs- of "interim-ethiek" in totdat dat Koninkrijk er daadwerkelijk zou zijn – morgen of overmorgen, of volgend jaar, enzovoorts. In 2019 zien we dat Koninkrijk nog steeds niet om de hoek liggen. Reve dichtte zelfs: "Dat koninkrijk van U, wordt dat nog wat?"

Mensen zien wel uit naar dat Koninkrijk – we bidden er wekelijks om: Uw wil geschiede, zowel in de hemel als op aarde. Maar zonder de verwachting dat we met en door zo'n andere leefwijze God zouden vermurwen onmiddellijk een gegarandeerde goddelijk geborgde welvaart te leveren, zoals Deuteronomium voorspiegelt. Jeremia's politieke theorie overtuigt niet. Wat betekent dat voor de moraal, die weg die we volgen? Die staat. We weten ons geroepen tot die weg – kome wat komt. Jeremia gaf 2600 jaar geleden al een bewegwijzering waar wij nog steeds mee verder kunnen: "Doet recht en gerechtigheid. Redt wie beroofd is, uit de macht van wie onderdrukt. Behandelt vreemdeling, wees en weduwe niet slecht, en gebruikt geen geweld. Vergiet geen onschuldig bloed..." (Jeremia: 22:3).

Natuurlijk, de werkelijkheid is imperfect (en zal dat voorlopig blijven), maar er kan wat beters van gemaakt worden, met vallen en opstaan, van onvrede naar vrede. "Aanshijn der Aarde, wie zal jou vernieuwen? Hij die alles zal zijn in allen, heeft ons bestemd om, Aarde, jouw aanshijn te vernieuwen."

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekklesialeden.nl
info@ekklesialeden.nl